

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ
(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 13

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2017

**ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)

№ 13

Ереван
Издательство ЕГУ
2017

**YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES**

**JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES
(scholarly periodical journal)**

№ 13

**YEREVAN
YSU PRESS
2017**

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն բ. գ. թ., պրոֆեսոր (*նախագահ*),
Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., դոցենտ , Կարապետյան Ռուբեն
պ.գ.դ., Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ
թղթակից-անդամ, Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր,
Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ-
անդամ, Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ, Սարգսյան Լևոն
պ.գ.դ., պրոֆեսոր, Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր,
Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ
ակադեմիկոս, Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ, Կուզնեցով
Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան), Տեր-Մաթևոսյան
Վահրամ պ.գ.թ., Բեյլենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր
(Ռուսաստան), Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ), Գրեկյան
Երվանդ պ.գ.դ., Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ, պրոֆեսոր
(Գերմանիա), Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ, պրոֆեսոր
(Ուզբեկստան)

**ՀԱՅՈՑ ԵՆԹԱԷԹՆԻԿ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՇՈՒՐՁ
(Ազգագրական էտյուդ)**

ՍՓՅՈՒՌՔ

1991 թվականին լինելով ԱՄՆ-ում, հիմնականում Լոս Անջելեսում, ես ծանոթացա բազմաթիվ սփյուռքահայերի հետ և որոշակի կարծիք կազմեցի տեղի հայկական գաղութի մասին: Ստորև ներկայացնում եմ իմ դիտարկումները:

1. Որևէ սփյուռքի, և մասնավորապես հայկական սփյուռքի համար առավել էական տարբերակիչ հանգամանքը և կողմնորոշման հիմնական ցուցիչը կարելի է համարել հայրենիքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը: Մինչև դարաբաղյան շարժումը և Հայաստանի անկախությունը այն կարելի էր բնորոշել այսպես.

Ա. Դրական վերաբերմունք առ հայրենիքը՝ անկախ այնտեղ իշխող վարչակարգից և համագործակցություն հայաստանյան կառույցների հետ:

Բ. Բացասական դիրքորոշում հայրենիքի՝ որպես ԽՍՀՄ մի հատվածի նկատմամբ և համագործակցության բացակայություն:

Առաջին մոտեցումը բնորոշ էր սփյուռքի երեք առաջատար կուսակցություններից՝ ռամկավարներին ու հնչակյաններին, իսկ երկրորդը՝ դաշնակցականներին, նրանց հետևորդներին, հարողներին ու համախոհներին: Պարադոքս է, բայց պատմական պատճառներով ԽՍՀՄ- և Հայկական ԽՍՀ-ի հետ համագործակցում էին ազատական ռամկավարները և չէին համագործակցում սոցիալիստ, բայց հակակոմունիստ

¹ Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

դաշնակցականները: Այս հակադրությունը տարածվում էր այլ ուղղություններով՝ ասենք, էջմիածնական եկեղեցիները հակադրված էին անթիլիասականներին և այլն:

Սա հայկական սփյուռքի հիմնական ներքին հակադրությունն էր: Սփյուռքի ողջ կառույցը ձևավորվում էր այս հակադրության վրա: Հակադրությունից դուրս սփյուռքահայերը, կարելի է ասել, որոշ չափով դուրս էին սփյուռքի կյանքից:

2. 1980-ականներից վիճակը փոխվել էր: Սփյուռքը համալրվել էր նշանակալի քանակությամբ նոր հայ ներգաղթյալներով: Սրանց մեջ առավել աչքի ընկնող և նոր խումբը հայաստանցիներն էին: Բացի այդ, նորանոր խմբեր էին ներգաղթել Մերձավոր Արևելքից՝ Լիբանանից, Իրանից և այլն, որոնք որոշակի փոփոխությունների էին ենթարկել եղած գաղութը: Ղարաբաղյան շարժումից և անկախության հռչակումից հետո սփյուռքի մի հատվածի՝ դաշնակցականների և նրանց հարողների բացասական վերաբերմունքը հայրենիքի նկատմամբ կորցրել էր իր հիմքը: Բոլորը դարձել էին սհայաստանամետ:

3. Սփյուռքի կառույցի ձևավորման համար անհրաժեշտ քաղաքական հակադրությունը վերացել էր: Այդ իրադրության մեջ անհրաժեշտաբար առաջին պլան պիտի մղվեր մեկ այլ հակադրություն, որի շուրջը կձևավորվեր կառույցը: Եվ այդ հակադրությունը դարձավ հայերի ենթաէթնիկ բաժանումը, ըստ այն երկրների, որտեղից նրանք ներգաղթել էին ԱՄՆ:

Ա. Մի քանի սերունդ ԱՄՆ-ում բնակվող բուն ամերիկահայեր: Սրանք հիմնականում դուրս էին մյուսների կյանքի սովորական իրողություններից (գետտոյական կյանք անկլավներում, ԱՄՆ իրականության մեջ հաստատվելու պայքար և այլն):

Բ. Մերձավոր արևելքի տարբեր, հատկապես արաբական երկրներից ներգաղթածներ, որոնց լեզուն արևմտահայերենն է (այդ թվում՝ պոլսասահայեր),

Գ. Պարսկահայեր, որոնց լեզուն արևելահայերենն է, բայց հայաստանյանից տարբերվող առողջանությամբ և ուղղագրությամբ,

Դ. Հայաստանցիներ (1988-ից հետո՝ նաև աղբբեջանահայեր):

Այս խմբերի մեջ կային որոշակի հակասություններ՝ լեզվական, մշակութային, քաղաքական, ամերիկյան հասարակության մեջ գրաված դիրքի և այլն (ասենք, պարսկահայերի մեծագույն մասը հարում էր դաշնակցությանը, բուն ամերիկահայերը լրիվ կայացած էին որպես ամերիկացիներ և այլն):

4. Սփյուռքում մյուսներից բոլորից շատ տարբերվում էին հայաստանցիները: Նրանք բոլորից վատ գիտեին անգլերեն, բոլորից լավ՝ Հայաստանը և հայերեն (նրանց պետք չէր ջանք թափել հայապահպանության համար, նրանք այդ խնդիրը չէին ունեցել), բոլորից վատ էին հարմարված «կապիտալիստական» հարաբերություններին, եկել էին նախկինում արևմտյան աշխարհի հակառակորդ երկրից՝ ԽՍՀՄ-ից և մշակութային առումով հակված էին դեպի Ռուսաստանը: Եվ ԱՄՆ սփյուռքահայերի ենթաէթնիկ բաժանման հիմնական առանցքը դարձել էր հայաստանցի–ոչ հայաստանցի բաժանումը: Թեև, իհարկե, կային նաև այլ ներքին հակասություններ (օրինակ, էջմիածնական և անթիլիասական եկեղեցիների հակադրությունը): Այստեղ ևս հայաստանցիները տարբերակվում էին իրենց՝ հույժ էջմիածնական՝ հայաստանակենտրոն լինելու հանգամանքով:

Մյուսների՝ հայաստանցիների վերաբերյալ վերաբերմունքը հիմնականում բացասական էր: Դրա գլխավոր հիմնավորումն այն էր, որ նրանք թողել են իրենց հայրենիքը և, այսպիսով, կատարել հակահայրենասիրական արարք, միջդեռ մյուսները, որպես հին սփյուռքահայեր, ընդամենը տեղաշարժվել էին մի երկրից մյուսը: Ապա, հայաստանցիները կենսակերպով և ավանդույթներով շատ տարբեր էին մյուսներից: Հատկապես այժի էր ընկնում նրանց

քրեական հակվածությունը: Սփյուռքահայերն ասում էին, որ մինչ այդ ԱՄՆ-ում ապրելով երբեք ոչ մի հայ չէին տեսել ամերիկյան բանտերում, բայց հայաստանցիները եկան և բանտերը լցվեցին նրանցով:

5. Հայաստանցիները, լինելով ամենաքիչ հարմարվածը և սոցիալական սանդուղքի վրա առավել ցածր դիրք գրավողը, ունեին մյուսներից ավելի բարձր պոտենցիալ: Խորհրդային դպրոցի մակարդակն ավելի բարձր էր, քան ամերիկյան և, առավել ևս, մերձավորարևելյան դպրոցներինը: Այդ տեսակետից, հայաստանցիները շատ ավելի զարգացած էին, քան մյուսները: Բացի այդ, նրանք լավ գիտեին Հայաստանը և, թեև լքել էին այն, սովորաբար ջերմ զգացումներ էին տածում դեպի իրենց այդ իրական հայրենիքը, ի տարբերություն բուն սփյուռքահայերի, որոնց հայրենիքի զգացումը շատ վերացական էր: Իրենց արտագաղթը Հայաստանից նրանք բացատրում էին սոցիալական պատճառներով և ոչ հայրենասիրության պակասով: Նրանց վերաբերմունքը մյուս սփյուռքահայերի նկատմամբ որոշակիորեն բացասական՝ արհամարհական էր, թեև նրանց մի նշանակալի մասը իրականում հենց Հայաստանում որոշ ժամանակ բնակված սփյուռքահայ հայրենադարձներ էին: Այսինքն, նրանց համար հեղինակավոր և ցանկալի էր լինել հայաստանցի, քան այլ խմբի անդամ:

Մյուս կողմից, նրանք ամենանակազմակերպն էին մյուսներից: Իսկական սփյուռքահայերը, մշտապես հայրենիքից դուրս ապրելով, ունեին կառույցներ ձևավորելու ավանդույթ, որը հնարավորություն էր տալիս սփյուռքահայ ակտիվ կյանքի: Հայաստանցիները նման բան չունեին: Հայաստանցիները, նաև այդ պատճառով, ավելի հակված էին ձուլման, քան մյուսները:

6. Հայաստանցիներին վատ էին վերաբերվում նաև Հայաստանի պաշտոնական ներկայացուցիչները ԱՄՆ-ում: Ըստ այդ հայացքի՝ լավագույն բանը, որ կարող էին անել

հայաստանցիները, արագորեն ամերիկացի դառնալն էր: Միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ և՛ Հայաստանին օգնություն ցուցաբերել, և՛ բարելավել սեփական վիճակը:

7. 1998 թ. լինելով ԱՄՆ-ում ես բնակվել եմ Վաշինգտոնում և միայն կարճ ժամանակով կարողացա այցելել Լոս Անջելես՝ ամերիկահայ կյանքի կենտրոնը: Ինչ կարողացա արձանագրել, այն էր, որ իրադրությունը որոշակիորեն փոխվել էր: Հայաստանի նկատմամբ անվերապահ դրական վերաբերմունք չկար, 1990-ականների ներգաղթածները վատ էին վերաբերում հայաստանյան իրականությանը, որպես անարդար և կոռումպացված: Ինչևէ, նշված հիմնական՝ հայաստանցի-ոչ հայաստանցի հակադրությունը պահպանվում էր: Ընդ որում, թեև ԱՄՆ այլ քաղաքներում վիճակը կարող էր որոշ չափով տարբերվել Լոս Անջելեսից, բայց այդ հակադրությունն ամեն տեղ գործում էր:

8. Որքան կարողացել եմ պարզել սփյուռքահայերի հետ մասնավոր զրույցներից, նման իրադրություն կա նաև որոշ այլ, նոր ներգաղթյալներ ընդունող գաղութներում՝ Կանադա, Ավստրալիա և այլն: Ամենուրեք էական դեր է կատարում ենթաէթնիկ բաժանումը: Շատ տեղերում նոր գաղթած հայերը, ասենք, Լիբանանից, որպես ավելի լավ հայերեն իմացողներ և հայկական կյանքին առավել ծանոթ մարդիկ, որոշակի դեր են ստանձնում գաղութում: Իսկ հայաստանցիները հակադրված են մյուսներին:

9. 2005 թ. լինելով Ֆրանսիայում, ես փորձեցի ծանոթանալ նաև ֆրանսահայ գաղութի իրողություններին: Ենթաէթնիկ բաժանման և հակադրության տեսակետից այն, ինչ առավել նկատելի էր, դա հայաստանցիների նկատմամբ վատ վերաբերմունքն էր: Մարսելում պարզվում է, որ հայաստանցի և ոչ

հայաստանցի (այստեղ՝ հիմնականում ֆրանսահայ) երեխաները եկեղեցում կանգնում էին առանձին, իրարից հեռու: Դա ստիպում էր հայաստանցիներին առավել հեռու լինել հայկական կյանքից և ձուլվել տեղի զանգվածին, որտեղ առանձնահատուկ հակահայաստանյան վերաբերմունք չկար: Ընդհակառակը, տեղի իշխանությունները փորձում էին օգտագործել հայաստանցիների այն հատկանիշները, որոնք չեն սիրվում մյուս հայերի կողմից (ազրեսիվություն, քրեական հակվածություն, մյուսներին հաղթելու ձգտում): Այսպես, նոր կառուցվող թաղամասերում քրեական տեսակետից առաջին տեղը զբաղեցնող արաբների հետ նույն շենքերում բնակեցնում են հայաստանցիների, որոնք կարողանում են զսպող գործոն հանդիսանալ նրանց դեմ:

10. Մարսելում եզակի էր երկու բան: Նախ, հին ներգաղաձների մեջ շատերը շարունակում էին վարժ տիրապետել հայերենին: Կար միջնակարգ հայկական դպրոց, որի աշակերտները բավական վարժ խոսում էին արևմտահայերեն: Մյուսը՝ դա հայերի կարևոր դերակատարությունն էր իշխանություններ ձևավորելիս: Քաղաքի հարավային մասը աջերի՝ հարուստների շրջանն է, հյուսիսայինը՝ ձախերի՝ ոչ հարուստների, արաբների և նեգրերի: Դրանց արանքում երկու թաղամաս նշանակալի չափով բնակեցված են հայերով (խոսքը հին սփյուռքահայերի մասին է), իսկ մյուս բնակիչները հարում են նրանց: Ընտրությունների ժամանակ աջերի և ձախերի ուժերը մոտավորապես հավասար են, և հաղթում է նա, ում կողմից քվեարկում են հայերը և նրանց հարողները: Դա բարձրացնում է հայերի հեղինակությունը իշխանությունների աչքում:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

1. Հայաստանում, սկսած գոնե ցեղասպանության փախստականների ներհոսքից, գործում էր տեղացի-գաղթական հակադրությունը՝ գաղթականների նկատմամբ եղել է որոշակի արհամարհական վերաբերմունք: Հետագայում, 1940-ականների

հայրենադարձությունից հետո, այդ մտայնությունը, շատ ավելի հզոր ուժով, դրսևորվեց տեղացի-հայրենադարձ հակադրության մեջ, որը մարեց միայն ԽՍՀՄ վերջին տարիներին:

2. Ղարաբաղյան շարժման սկզբից ղարաբաղցիների նկատմամբ առաջացավ սիրո և հիացմունքի մի հզոր ալիք, որն առաջ բուրբուրվին չկար (նրանք են, որ վերջին դարերում հաղթանակներ են բերել հայոց պատմությանը, նրանք են, որ դարերով բաժանված լինելով Հայաստանից, ամենադժվարին պայմաններում կարողացել են պահպանել իրենց ինքնությունը, նրանք են որ հերոսաբար պայքարում են ազատության համար): Ադրբեջանում հայերի դեմ կազմակերպված ջարդերից և ճնշումներից Հայաստան անցածներին ևս սկզբում վերաբերվում էին սիրով, խղճահարությամբ, լավագույն զգացումներով: Բայց շուտով փաստականների նկատմամբ վերաբերմունքը կտրուկ փոխվեց: Շեշտվում էր նրանց տարբերությունները հայաստանցիներից բարբառը, ռուսախոսությունը, հայաստանցիներից տարբերվող սովորությունները և այլն:

Այդ ժամանակներից սկսվեց, իսկ ավելի ուշ, Հայաստանի ղեկավարության մեջ ղարաբաղցիների առանցքային դեր ստանձնելուց հետո, մեծ սրություն ձեռք բերեց հայաստանցի-ղարաբաղցի հակադրությունը: Ներկայումս ժողովրդի մեջ ղարաբաղցիների ու ադրբեջանահայերի նկատմամբ երբեմն առկա է անթաքույց վատ վերաբերմունք: Հայաստանի շրջաններում հոժ խմբերով հաստատված ադրբեջանահայերը ապրում և շփվում էին իրար հետ, մյուսներից կտրված: Ներգաղթից բազում տարիներ հետո է միայն հնարավոր դարձել նրանց և տեղացիների ամուսնությունը:

3. Սովետական բանակում զինվորները ստեղծում էին էթնիկական խմբավորումներ, որոնք իրար միջև պայքարելով փորձում էին ավելի բարձր դիրք գրավել (սա առավել բնորոշ էր կովկասցիներին): Ռուսները, որ շատ բազմաքանակ էին և տարբեր վայրերից զորակոչված, միավորվում էին ըստ տարածաշրջանների: Հայկական բանակում այլազգիներ, կարելի է

ասել, չկային, և խորհրդային ավանդույթի պահպանումը պիտի թելադրեր ենթաէթնիկ ըստ մարզերի բաժանված խմբավորումների ձևավորումը՝ երևանցիներ, շիրակցիներ, լոռեցիներ, դարաբաղցիներ և այլն:

Ժողովրդի՝ որևէ երևույթի նկատմամբ վերաբերմունքի կարևոր ցուցիչ են անեկդոտները: ԽՍՀՄ-ում բազում անեկդոտներ կային տարբեր ազգերի՝ մի որևէ երևույթի նկատմամբ ունեցած տարբեր մոտեցումների վերաբերյալ: Սովետահայ համապատասխան անեկդոտներում կար երկու առավել հաճախ հանդիպող ձև՝ 1) հայը, թուրքը, վրացին, 2) հայը, ռուսը, թուրքը վրացին: Այսինքն, աշխարհի էթնիկական բազմազանությունը մոդելավորվում էր այս երեք կամ չորս հարևան ժողովուրդների միջոցով (Ռուսաստանն աշխարհագրորեն հարևան չէր, բայց ռուսները ներկա էին ամենուրեք): Նրանք էին, որը ներկայացնում էին մեզ տեսանելի և հասանելի աշխարհի հիմնական բնակչությունը:

ՄՍՀՄ փլուզումից հետո եկավ մի պահ, երբ անեկդոտներում ավելի հրատապ դարձավ հայերի ներքին՝ ենթաէթնիկ բաժանումը: Երևանցին, գյումրեցին, լոռեցին, քյավառցին, ապարանցին, դարաբաղցին: Սրանք միշտ էլ կային անեկդոտներում, բայց սկսեցին ավելի մեծ տեղ զբաղեցնել և փոխարինել սովետական ժամանակների եռյակին կամ քառյակին: Առաջին պլան մղվեց մի նոր հիմնական հերոս՝ ապարանցին, որը փոխարինում է ամերիկյան անեկդոտների շիկահեր կնոջը, ֆրանսիականների՝ բելգիացուն, ռուսականների՝ չուկչային: Սկսեցին ավելի հաճախ հանդիպել առաջ հազվագյուտ հանդիպող ամերիկացին, ֆրանսիացին, որպես արձագանք անկախ պետականության և ուղիղ կապերի աշխարհի երկրների հետ:

4. Այսպիսով, Հայաստանում ներկայումս առկա է հայերի ենթաէթնիկ բաժանման ավելի սուր ընկալում, քան մինչ անկախությունը: Այն արտահայտվում է բանահյուսության մեջ, կենցաղում և նույնիսկ քաղաքականության մեջ: Որքանով կարելի դատել եղած տեղեկություններից, պատկերը նույնն է նաև անկախացած նախկին ԽՍՀՄ մյուս հանրապետություններում: Դա

բնական է՝ հսկայական բազմազգ կայսրության քաղաքացին դարձել է ազգային, համեմատաբար միատարր և փոքր երկրի քաղաքացի:

ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՆ ԵՎ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒ

1. Այսպիսով, կարելի է ասել, որ հայոց մեջ ամենուր՝ և Հայաստանում, և սփյուռքում, ներկայումս նշանակալի դեր է խաղում ենթաէթնիկ բաժանվածությունը: Ասվածը թույլ է տալիս ձևակերպել նաև հայոց ենթաէթնիկ այդ երկու ամենամեծ խմբերի՝ հայաստանցիների և սփյուռքահայերի ամենաէական տարբերությունը (որն առավել ակնառու է սփյուռքում): Հայաստանցիները ձգտում են հեղինակություն նվաճել ոչ օրինական հարաբերություններում և ոչ օրինական միջոցներով, իսկ սփյուռքահայերը՝ ընդհակառակը, օրինական հարաբերություններում կազմակերպված հանդես գալու ճանապարհով: Հայաստանցին ագրեսիվ է, բայց հակված ձուլման, իսկ սփյուռքահայը՝ հարմարվող և կարողանում է երկար գոյատևել օտար միջավայրում:

2. Հայաստանցիների ոչ օրինապաշտ կերպարի մասին մեզանում խոսվում էր հատկապես ՍՍՀՄ վերջին տարիներին, հրապարակախոսական հոդվածներում: Այն ժամանակ ողջ երկրի մասսայական հրատարակություններում քննարկվում էր «հոմո սովետիկոսի»՝ սովետական դաժան և հակաբնական իրականության մեջ ձևավորված մարդու կերպարը, որին և բազում մեղքեր էին վերագրվում՝ ոչ օրինապաշտություն, քրեական հակվածություն, արժեքային սխալ համակարգ և այլն: Ակնհայտ է, որ սովետական իրականությունը հզոր ազդեցություն է ունեցել ՍՍՀՄ ժողովուրդների ձևավորման վրա: Բայց ամեն ինչ չի կարող բացատրվել միայն սովետական իրականությամբ: Ի վան Շոպենը

արդեն արդեն համարյա երկու դար առաջ նկատել է, որ Հայկական մարզի և Պարսկաստանի հայերը (այսինքն՝ արևելահայերը) առավել ճկուն են, հակված առևտրի և խաբեության, իսկ թուրքահայերը՝ ոչ: Հայաստանի ներկայիս բնակչության հիմնական զանգվածը կազմում են նախկին պարսկահայերի, իսկ սփյուռքինը՝ 1915-ին Թուրքիայից տեղահանված թուրքահայերի սերունդները: Այսինքն, այդ տարբերությունը կամ նրա հիմքերը եղել են արդեն այն ժամանակներում և հայաստանցի հայի ոչ օրինապաշտ կերպարը չի կարող պայմանավորված համարվել միայն սովետական անցյալով: